

Les polítiques de suport a la família

Pedaços, mancances i contradiccions

Mònica Badia i Ibáñez

Segons tots els estudis, cal una política de suport a les famílies amb capacitat d'adaptar-se a la diversitat creixent de les formes de convivència familiar i als canvis en l'estructura social, que es basi en l'autonomia de les persones i de les generacions i en la igualtat entre dones i homes. Les polítiques de suport a les famílies haurien de facilitar que les persones amb responsabilitats familiars les puguin exercir en les millors condicions possibles, sense cap mena de penalitat econòmica, social o professional.

No és cap secret que entre els països membres de la Unió Europea, l'Estat espanyol és el que dedica menys recursos al suport a la família. Això implica que bona part de les funcions assistencials que en altres països són a càrrec dels pressupostos públics, aquí recauen en la família –sobretot en la dona– que, vulguis no vulguis, s'ha anat convertint en la pedra angular del combat contra la pobresa i l'exclusió social. Això explica una paradoxa aparent: tot i tractar-se d'un dels països europeus amb una de les taxes d'atur més elevades i amb un mercat de treball altament precari (en què els joves i les dones són els grups més castigats), al mateix temps l'Estat espanyol pot mantenir un alt nivell de cohesió social tot destinant partides mínimes del pressupost a la protecció social.

La realitat de la família, però, ha anat canviant. Al centre d'aquesta transformació hi trobem la incorporació massiva de la dona al mercat de treball: el seu progressiu procés d'emancipació ha conduït, entre d'altres coses, a una diversificació dels tipus de família. A aquesta realitat s'hi afegeixen, a més, altres factors cabdals: un nivell de nupcialitat més baix, un retard considerable en l'edat d'emancipació dels joves i de la primera maternitat, una reducció de les dimensions de les llars, l'augment en l'índex de divorcis i separacions, l'increment de les famílies monoparentals, el fenomen de les parelles de fet (amb independència de l'orientació sexual dels seus membres) i el canvi en les relacions intergeneracionals (entre avis, pares i fills).

El canvi en les estructures familiars i la incorporació gradual de la dona al mercat laboral comporta una transformació i una reducció de la funció de la família com a principal proveïdora de serveis socials. De fet, la manca de suport públic a les famílies és una de les raons principals que expliquen la davallada de la natalitat, el retard a l'hora de tenir fills, l'exigu nombre de fills que

decideixen tenir les parelles i, fins i tot, la decisió de no tenir-ne (FLAQUER 2003). Per a l'any 2000, l'edat mitjana de la maternitat va ser de 30,7 anys i el major índex de fecunditat se situava en la franja entre els 30 i els 34 anys. Aquell mateix any, la fecunditat entre el grup de dones de 35 a 39 anys fou el doble que la del grup de 20 a 24 anys. El nombre de fills per dona (és a dir, la fecunditat) és d'1,2, el més baix de la Unió Europea. També és el país que menys recursos destina a la protecció social per habitant: un 20% del PIB, enfront d'una mitjana del 27,6% (EUROSTAT 2001).

Segons l'Enquesta de Fecunditat 1999 publicada per l'INE, el motiu principal perquè les parelles tenen menys fills dels que desitjarien és la insuficiència de recursos econòmics. No té gaire sentit, doncs, que per la miopia de les administracions de no dedicar dos o tres punts més del PIB a polítiques de suport a les famílies (el 2,1% davant el 8,5% de mitjana a la UE), o un o dos punts més en ajuts per a l'habitatge (l'1,9% enfront del 3,8% europeu), una tercera part dels habitants de l'Estat espanyol renunciïn a tenir descendència i hagin de destinar durant dècades el 50% de la seva renda a l'adquisició d'un habitatge, o el 25% del seu sou per pagar una guarderia.

LA FAMÍLIA COM A XARXA ASSISTENCIAL

El fet que la protecció pública a la família sigui mínima repercuteix no tan sols en la davallada de la natalitat, sinó també en la necessitat de recórrer a les *relacions intergeneracionals* per afrontar la manca de serveis socials i ajudes públiques. D'aquesta manera, aquesta col·laboració és la que resol els problemes pràctics de la criança dels infants, la custòdia abans de l'inici de l'escolarització o fora de l'horari escolar, la vetlla del nen quan està malalt, la compatibilitat dels horaris de treball i de cura dels nens en general. De la mateixa manera, això també afecta a l'atenció a la gent gran, que per manca d'alternatives es continua fent majoritàriament al si de les famílies.

La gent és conscient del paper cabdal que ha tingut i encara té la família per pal·liar el dèficit de serveis socials de suport a les famílies per part de les diverses administracions. Actualment, però, hi ha un desajust creixent entre les necessitats reals de les famílies i la capacitat –pública o privada– de satisfer aquestes necessitats. Així ho manifesta una mare de Tarragona que té una filla de 3 anys: «Els ajuts ocults provenen de la família. El govern no ofereix ajuts econòmics perquè espera que els pares i altres membres de la família ja t'ajudaran, però jo crec que aquest tipus de situació és cada cop menys freqüent... A més –afegeix–, penso que la societat en general i el govern haurien d'estar més sensibilitzats envers les diferents formes familiars que existeixen. La família tradicional (la mare a casa, encarregada dels fills i de les tasques de la llar; el pare treballant, i dos o més nens) ja no existeix. Avui dia ja no parlem de dos fills perquè ja és tot un luxe tenir-ne un; la mare treballa, el pare també i sovint estan separats. Llavors ja no existeix l'estructura familiar d'abans...».

El canvi en les estructures familiars i la incorporació gradual de la dona al mercat laboral comporta una transformació i una reducció de la funció de la família com a principal proveïdora de serveis socials

Tanmateix les *xarxes privades de solidaritat familiar* desenvolupen un paper molt important, com il·lustra el cas d'una mestressa de casa de Barcelona, amb una filla de 24 anys del seu primer matrimoni i un fill de 14 de la seva actual parella, que ens descriu els canvis d'organització familiar que va haver d'experimentar i la importància del suport que va rebre de la seva família: «Em vaig casar embarassada als 17 anys... La nostra relació no va funcionar. Quan la nena tenia 2 anys, ens vam separar. Jo tenia 20 anys, una filla petita i estava sense feina. Els meus pares i la meva germana em van ajudar. Vaig estar treballant tres anys en l'economia submergida. Mai no he cotitzat a la seguretat social. Primer vaig treballar en un restaurant, després en una botiga. Ara que tinc 42 anys, si em donés d'alta a la seguretat social seria com la meva primera feina... Sort de les ajudes i del suport de la meva família, perquè no vaig aconseguir cap ajut de l'Ajuntament». En el cas de les mares adolescents, la càrrega social i econòmica recau quasi sempre en la família d'ella, tal com explica aquesta noia de 16 anys amb una filla de tres mesos, que viu a Barcelona en un pis de lloguer amb la seva mare, viuda: «La meva filla pren una llet especial perquè és un bebè prematur. Vaig demanar un ajut a l'assistenta social, però em va dir que no podia ser. És molt dur, perquè amb els 660 euros que cobra la meva mare no arribem. El pis costa 360 euros i la llet de la nena, que s'ha de prendre dues vegades al dia, costa 15 euros a la setmana».

El risc de pobresa és especialment elevat quan manca aquesta xarxa de solidaritat familiar, especialment en persones soles amb edats avançades, en les llars de famílies nombroses i en les llars monoparentals (ALMEDA i BADIA 2004). Segons l'estudi «Condicions de vida i hàbits de les

dones de la província de Barcelona» basat en l'enquesta de la regió de Barcelona 2000 «Condicions de vida i hàbits de la població» gairebé la meitat de la població femenina de la província de Barcelona, el 43,6%, o bé viu sola o bé és cap d'una família monoparental. La majoria de dones que viuen completament soles són més grans de 65 anys, viudes i sense estudis o amb estudis primaris. En canvi, la majoria de llars monoparentals estan encapçalades principalment per dones de 45 a 64 anys, viudes, separades i divorciades, i que tenen estudis primaris. Segons aquest estudi, de cada deu habitants de les comarques de Barcelona que declaren no tenir ingressos, vuit són dones. Per altra banda, una de cada quatre dones continua declarant-se mestressa de casa. Les dones ocupades fora de la llar tenen sous el 32,5% més baixos que els homes i el seu nivell de for-

mació no es correspon amb la categoria laboral que ocupen. Quasi un 6% de dones treballen sense contracte (davant d'un 1,2% d'homes) i quasi el 39% de dones joves tenen contractes temporals. Cal puntualitzar que un terç de les dones reconeixen haver deixat la feina per dedicar-se a la seva llar. De més a més, aquest estudi posa en evidència que la situació de les vídues és dramàtica i que les pensions que cobren són indignes en una societat «de benestar». Així doncs, la meitat de totes les dones de més de 64 anys han de sobreviure amb 360 euros al mes i un 80% d'aquestes dones no es relacionen socialment.

Dins el context de dependència de la solidaritat familiar, també destaca el tema de l'habitatge. Un matrimoni amb un fill de 6 anys explica les dificultats d'accés a l'habitatge: «La família que vol accedir a un habitatge s'ha d'hipotecar per a tota la vida. A Castelló s'estan pagant 120.000-132.000 euros per un pis. Amb un sou de 900 euros al mes, et pots passar entre 30 i 40 anys per pagar-lo. El tema l'habitatge per a la família està molt abandonat. Nosaltres vam tenir sort amb els meus sogres, que tenien aquest pis buit». La família actua de nou com a xarxa assistencial davant la desídia de l'administració.

Si la generació que als anys seixanta i setanta tenia al voltant de 20 anys es va caracteritzar perquè els joves marxaven aviat de casa dels pares, a partir dels noranta s'ha produït un retard considerable en l'edat d'emancipació. S'han assenyalat diverses causes per explicar aquest allargament de l'estada a la llar dels pares: factors socioeconòmics (com ara l'elevat atur juvenil, l'allargament de l'etapa de formació, el retard en l'accés a la primera feina, la precarietat salarial), raons de comoditat (l'emancipació significa reduir el nivell de vida) i, sobretot, les dificultats d'accés a l'habitatge com a conseqüència de l'encariment que s'ha produït a partir de la segona meitat dels vuitanta. La filla d'una família de pares separats explica les dificultats a l'hora de trobar un pis a la ciutat: «Jo vaig néixer a Barcelona fa 29 anys i he viscut aquí tota la meua vida, fins que fa dos anys em vaig emancipar i vaig anar a viure amb la meua parella. Encara que tots dos treballàvem a Barcelona, ens era impossible comprar un habitatge allà, així que vam decidir anar a viure en un poble a 30 km de la ciutat. Quan veig els anuncis de compra de pisos per 'mòdics preus' de 240.000-300.000 euros, se'm posen els pèls de punta. I, a sobre, cal sentir comentaris com que els joves viuen molt bé amb els pares i per això no volen marxar de casa. És que al final hem de triar entre viure amb ells o sota un pont!».

La majoria dels joves pateixen les conseqüències de la precarietat laboral, amb sous baixos i la dificultat addicional d'accés a l'habitatge. Tot plegat, són reticents a formar una família. En parau-les d'un estudiant universitari de Tarragona de 24 anys, que viu a casa dels pares: «Avui dia és habitual tenir un contracte temporal de 3 o 6 mesos, i això als joves no ens dona cap seguretat per llogar un pis, i encara menys per comprar-lo. Els lloguers són molt cars i amb contractes temporals no es pot afrontar una hipoteca, ni tan sols un contracte de lloguer. Els joves ens hem de plantejar tenir fills després dels 30, perquè primer necessitem una certa seguretat laboral».

En aquest sentit, la percepció general de les famílies és que els sindicats i les patronals tenen una visió merament quantitativa de l'ocupació laboral, en comptes de preocupar-se per reivindicar a l'Administració mesures pressupostàries i laborals que permetin la creació de llocs de treball de qualitat i castiguin el frau en la contractació per tal de combatre l'alt nivell de precarietat laboral.

La majoria dels joves pateixen les conseqüències de la precarietat laboral, amb sous baixos i la dificultat addicional d'accés a l'habitatge. Tot plegat, són reticents a formar una família

VIDA LABORAL I VIDA FAMILIAR: ¿INCOMPATIBLES O COMPLEMENTÀRIES?

La conciliació entre maternitat i vida laboral de les dones és actualment un dels problemes principals de totes les famílies durant el període reproductiu. En part, la davallada de la natalitat s'explica per una organització social en què els costos socials de la reproducció estan desigualment repartits entre homes i dones. El que les dones volen és que es donin les condicions necessàries per corregir les disfuncions d'una realitat social en què suporten bona part de les càrregues familiars i així assolir un equilibri entre els seus diversos rols socials: mare, parella i professional (BADIA 2003a). Una mare de tres nens, casada, que treballa al sector públic a València amb una jornada reduïda, explica per què la gent cada vegada té menys fills: «Sóc mare d'una família nombrosa amb tres fills xicotets: de 16 mesos la gran i de 7 mesos els bessons. Vull explicar el meu cas per

Un problema recurrent entre les famílies és el de la conciliació de les jornades laborals amb els horaris escolars dels fills

què us adoneu de les dificultats de tenir fills avui. Hem de fer mil equilibris per arribar a final de mes, tenint en compte que només la despesa mensual en llet i bolquers puja a més de 620 euros. Amb cangurs, se'ns en va un pressupost de bojós. El mateix passa amb les guarderies, on a més hi ha llistes d'espera interminables tant en les públiques com en les privades. Açò sense comptar les despeses mèdiques, vacunes, roba. Tot, per triplicat. Ells van creixent i fent despesa. I jo seguisc treballant, treballant per treure'ls endavant i amb jornada reduïda per poder

estar amb ells. Creguen l'esforç que requereix. Els ajuts actuals són insuficients i ridículs. La majoria de les nostres amistats s'han decidit per tenir només un fill o bé cap. ¿A qui pot sorprendre que la natalitat siga baixa?».

Una altra mare de família nombrosa de Castelló reivindica una certa flexibilitat en la legislació laboral, i a la vegada exposa la problemàtica de la conciliació entre feina i criança dels fills: «Quan fa cinc anys va nàixer el més xicotet dels meus quatre fills (el més gran té ara 12 anys), em vaig acollir a la reducció legal d'una tercera part de la jornada laboral, amb la reducció salarial corresponent que això comporta. Em queda menys d'un any per continuar gaudint d'aquesta reducció i sovint em pregunto: si els meus fills encara són xicotets i em necessiten, ¿per què no es pot allargar la possibilitat de reduir la jornada laboral durant uns anys més, almenys fins que els fills siguin autosuficients? Retornar a la jornada sencera representa haver de deixar els xiquets al menjador i contractar un cangur fins que la meua parella o jo arribem a casa. És a dir, unes despeses majors del que estic deixant de guanyar ara; a part de no poder atendre personalment els meus fills. A qui corresponga els demane que ajuden una mica a les famílies nombroses. No és tan complicat i així fins i tot la natalitat augmentaria, ¿no és açò el que volen les autoritats?».

Un problema recurrent entre les famílies és el de la conciliació de les jornades laborals amb els horaris escolars dels fills. A més, la manca de serveis de suport a la cura dels nens impedeix que moltes mares entrin al mercat laboral, la qual cosa no només afecta els ingressos de les unitats familiars sinó també les perspectives de promoció professional de la dona. Així ho exposa una mestressa de casa de València: «A mi em fa molta pena empaquetar el xiquet al bus escolar a les 8 del matí, ja que fins a les 8:45 no arriba l'escola; m'estime més portar-lo jo, ja que només són

deu minuts en cotxe. En canvi, si has d'estar a la faena a les 8 i els xiquets comencen les classes a les 9, doncs els plantes al bus i així pots marxar a treballar. I després hi ha les activitats extra-escolars, com les classes de guitarra i anglès (és clar, si t'arriben els diners!). I quan el xiquet arriba a casa a les 8 de la vesprada, està rendit». Aquesta mateixa dona afegeix: «Quan el meu marit va fer les oposicions per a la seua faena actual, em vaig plantejar de fer-les jo també. Finalment, però, vam decidir viure amb menys diners, però amb més integració familiar. Així jo puc dedicar més temps als fills. Em sap greu haver d'obligar els xiquets que facen els nostres horaris laborals i carregar-los d'activitats».

Una mare treballadora a temps parcial de Castelló exposa la necessitat de racionalitzar els horaris escolars i adaptar-los a les necessitats laborals dels pares treballadors, així com avançar els horaris d'obertura de l'escola i reconsiderar la franja de descans del migdia, que al seu parer és massa extensa: «Seria més fàcil si el xiquet començara l'escola a les 8:30 del matí en comptes de les 9. I en comptes d'eixir a les 12 isquera a la 1:30. L'horari actual no només fa difícil treballar, sinó també anar de compres o fer faena a casa. I després estan de 12 a 3 a casa avorrint-se. I després, tornem a ser-hi: arribes a casa a les 3:30 de deixar el xiquet a l'escola i a les 4:30 ja tens que preparar-te per anar a recollir-lo. I a més són hores en què la majoria de les botigues estan tancades, sort que alguns supermercats no tanquen al migdia... També em pareix mal que els bancs obren només al matí. Quasi no pots fer cap gestió a la vesprada i llavors t'obliguen a fer-ho tot pel caixer automàtic; podrien obrir també els caps de setmana».

Una mare sola, que rep ajuda de Càritas de Tarragona, descriu les dificultats que els pares sols tenen a l'hora de trobar una feina i, a la vegada resumeix els problemes de la majoria: «És difícil, quan hi ha nens, si el que vols és atendre'ls, trobar feines que encaixin amb l'horari que a tu t'interessa. Per exemple, a mi en part m'interessa agafar feines de matins, perquè si tinc una nena és per criar-la i poder estar amb ella. Per a mi això és molt important, però el que passa és que a nivell social això no està contemplat».

Les famílies consideren que les mesures d'ajut econòmic són simplement pal·liatives. Ajudes no vol dir pas només compensacions econòmiques (que sovint són ridícules i tenen més aviat un caràcter simbòlic), sinó també debat respecte als horaris laborals i escolars, i el temps d'oci. És a dir, cal generar un debat entorn d'una *nova cultura del temps per fer compatible treball i família*.

LA PROESA DE CONCILIAR VIDA LABORAL I VIDA FAMILIAR

En termes generals, podem distingir –a més del ja conegut fenomen de la doble jornada laboral per a les mares– quatre grans estratègies de conciliació, aplicades en grau divers i combinacions variables. Evidentment, les dificultats de conciliació estan inversament relacionades amb la posició social i el nivell socioeconòmic de les parelles o de les mares (BADIA 2003b).

Les famílies consideren que les mesures d'ajut econòmic són simplement pal·liatives

La primera estratègia es refereix a l'elecció de les dimensions de la unitat familiar: una de les formes més efectives de controlar les càrregues familiars és mantenir reduït el nombre de fills. Un pare d'una parella de fet de Girona exposa la seva situació: «A mi no m'agradaria només tenir una filla. M'agradaria que tingués germans. Però a la pràctica és molt complicat. La casa és petita i si tenim un altre fill, els meus pares ja seran molt grans per fer-se càrrec del nadó. Aquest és un país on els pares s'han de sotmetre a una autèntica cursa d'obstacles per tirar endavant els seus fills».

La segona estratègia fa referència a la utilització de la solidaritat familiar. El recurs més habitual són els avis, que tenen l'avantatge de ser un servei gratuït i de tota confiança. Tal com exposa una mare amb dos fills que treballa d'infermera a Lleida: «Els avis ens ajuden molt. Quan necessito un cangur, recorro a ells. De fet, quan jo treballo al torn de nit i el meu marit s'aixeca per anar a treballar a les 4:30 del matí, la meua mare ha vingut moltes nits a dormir aquí perquè els nens no es quedin sols. I el meu pare els porta a l'escola amb cotxe perquè queda una mica lluny».

Cal dir, però, que s'està qüestionant aquesta voluntat de proveir suport entre les generacions, tal com deixa palès aquesta altra mare treballadora de Girona: «Fa molta falta ajudar aquests pares joves perquè no depenguin tant dels avis. Quan jo sigui àvia, a mi m'agradaria atendre els meus néts un cap de setmana de tant en tant, però no com una obligació, perquè llavors em sentiré angoixada. Quan em jubili m'agradaria viure més relaxada».

S'està qüestionant aquesta voluntat de proveir suport entre les generacions

Un doctor de Barcelona amb experiència en tractar dones grans i de mitjana edat, dona testimoni de com aquest col·lectiu s'està convertint en un «grup de risc», amb patologies d'estrès i altres problemes físics i psíquics: «Les dones grans fan malbé la seva salut per la sobrecàrrega de responsabilitats. Les àvies gaudeixen dels néts, però rarament es queixen que estan esgotades». A més del treball domèstic, sembla normal que els avis assumeixin també la càrrega de tirar endavant la llar dels seus fills quan aquests es queden sense feina. «La generalització de la feina entre les dones –afegeix el doctor– i la dificultat per pagar algú que els ajudi a la llar ha fet que les àvies assumeixin responsabilitats creixents».

La major pressió la pateixen les dones de la generació intermèdia, que tenen la responsabilitat per la cura de les persones grans i/o dels néts, a banda de tenir més possibilitats que abans de ser elles mateixes actives en el mercat laboral. Tal com manifesta aquesta àvia de Tarragona: «Les administracions haurien de donar més ajuts, perquè si jo no estigués aquí no sé qui els atendria. De vegades em sento molt angoixada. Quan la meua nora va donar a llum, va demanar el permís de maternitat, però aviat va haver de tornar a la feina i llavors em deixava el bebè als matins. Jo el vaig atendre durant un parell de mesos, però després la meua nora va haver de demanar l'excedència. Resulta que jo m'angoixava molt amb un bebè tan petit.»

La tercera estratègia és la utilització de guarderies privades i la contractació d'empleades de la llar. Aquesta opció, naturalment, només és a l'abast de les famílies que tenen uns nivells de renda més alts. En aquest sentit, destaca la proliferació creixent de serveis prestats per dones immigrants en el mercat informal.

La quarta estratègia es refereix a la redefinició dels rols familiars. Quan la mare treballa tendeix a haver-hi una major participació conjunta en l'assumpció de les tasques de la llar.

El problema de la cura dels fills és molt accentuat en el cas de les mares soles. A més del suport dels membres de la família extensa, de l'ajuda en efectiu i de l'eventual participació de l'ex-parella, apareixen també altres estratègies de caràcter complementari però que en ocasions poden arribar a ser molt importants per fer possible la compatibilització del vessant familiar amb el laboral (ALMEDA i BADIA 2004). Les principals són les estratègies temporals (com ara deixar una feina amb un horari rígid per una feina per compte propi, si això és possible), espacials (l'opció de viure prop de la família extensa i/o del lloc de treball) i la simplificació de les tasques domèstiques (la utilització d'electrodomèstics i/o la reducció dels nivells d'exigència de l'estat de la llar). Es parla també d'estratègies alternatives consistents en bona part en l'atribució de responsabilitats als fills, de manera que els més grans assumeixen la cura dels més petits, i fins i tot deixen d'anar a escola en casos extraordinaris.

La primera estratègia es refereix a l'elecció de les dimensions de la unitat familiar

¿CONCILIACIÓ NOMÉS PER A LES DONES?

La Llei espanyola, vigent des del novembre del 1999, de conciliació de la vida familiar i laboral reforça més que modifica el repartiment tradicional de funcions socials dins la família en matèria de permisos, excedències i reduccions de jornada. En realitat, es tracta de trobar solucions políticament correctes a la major càrrega total de treball que les dones suporten, per comparació amb els homes. Per tant, no es fa front a la concepció tradicional sobre el repartiment de rols entre dones i homes respecte de les responsabilitats familiars i l'activitat laboral remunerada. Aquesta concepció retrògrada per a les dones és també la gran responsable de la seva discriminació en el mercat de treball. En aquest context, les mesures dissenyades en principi per fomentar el benestar de la dona –com ara el dret a gaudir en exclusiva de períodes de baixa per maternitat més llargs– acaben reforçant la discriminació en el mercat de treball, ja que incentiven la contractació de persones menys propícies a tenir períodes de baixa. És a dir, aquesta llei no incorpora cap mesura per aconseguir que els homes es puguin involucrar més en la càrrega de responsabilitats familiars, ja que tots els drets es reconeixen de forma indistinta a pares i mares.

Amb aquesta llei continua existint un únic supòsit de permís laboral exclusiu per als homes: els dos dies –quatre en cas de desplaçament– pel naixement d'un fill. En el cas de les mares, hi ha també un permís exclusiu: les sis setmanes de descans posteriors al part. Els altres permisos i suspensions del contracte de la legislació laboral són d'ús indistint en la lletra de la llei, encara que a la pràctica no sigui així. És a dir, aquests criteris d'igualtat formal no tenen en compte les diferències fàctiques que existeixen en la realitat social i en el mercat laboral entre homes i dones, i que són les que fan que, davant del mateix dret de sol·licitar una excedència per la cura d'un fill, siguin gairebé sempre les mares, i no els pares, les qui fan ús d'aquest dret. Segons les dades de la Seguretat Social referides al 2003, la proporció de pares que prenen el permís ha passat del

0,97% al 2000 (1.875 homes sobre un total de 192.422 permisos) a l'1,52% durant el 2003 (3.765 homes i 247.127 llicències de maternitat). En aquest període, les llicències s'incrementaren un 26,6% degut a l'augment de la proporció de dones que van donar a llum i eren treballadores (el 48,4% al 2000 i el 55,3% al 2003). Cal tenir en compte que només poden gaudir del permís de maternitat els treballadors units a dones actives en el mercat laboral (les dones sense feina fora de casa no tenen dret a aquesta prestació).

Seguint amb la mateixa argumentació, l'esmentada llei recull la possibilitat de gaudir de 10 de les 16 setmanes de descans de maternitat retribuït a temps parcial. Això permet que, un cop transcorregudes les sis setmanes de descans obligatori després del part, la mare treballadora pugui optar per quedar-se a casa 10 setmanes més o bé incorporar-se a la feina a mitja jornada durant un període de 20 setmanes. El pare també el pot demanar, ja que té dret a 10 setmanes de les 16 de maternitat si les hi cedeix la mare treballadora. Aparentment, aquesta mesura està pensada

La segona estratègia fa referència a la utilització de la solidaritat familiar

per conciliar la vida laboral i familiar i evitar la desvinculació de la feina quan s'està atenent el bebè. Per cert, cal esmentar que l'exercici de la maternitat a temps parcial és incompatible amb altres drets, com ara el permís de lactància. Sembla, però, que el permís de maternitat a temps parcial no és un dret autònom sinó que s'ha d'acordar prèviament entre l'empresari i el tre-

ballador afectat. Per tant, si el que realment vol l'Administració és potenciar el repartiment de responsabilitats i que les dones mantinguin la vinculació amb el lloc de treball, el que ha de fer és que la possibilitat de conciliar un permís de maternitat amb la feina sigui un dret autònom dels treballadors, encara que l'empresa no hi estigui d'acord. Tanmateix, incentivar la contractació a temps parcial de manera neutra, com si les diferències de gènere no existissin, no farà avançar cap a la igualtat d'oportunitats.

La dificultat de fer compatibles la professió amb la maternitat queda manifest en la relació, establerta per l'estudi de GÓMEZ I MARTÍ (2004), entre la taxa de fertilitat i la taxa d'activitat femenina a Espanya: el descens de la primera ha anat en proporció a l'ascens de la segona. Si al 1986 l'activitat femenina no superava el 35% i el nombre de fills per dona en edat fèrtil se situava en 1,5, al 2002, treballaven més del 50% de les dones, però la taxa de fertilitat havia baixat a 1,25 fills. Segons el Consejo Económico y Social (2004), la política de conciliació «centrada en permisos i excedències» xoca amb la manca de serveis de cura pels nens i per la gent gran i no ha produït gaires canvis en la situació dels homes. Segons les dades de l'any 2003 del Ministeri de Treball i Afers Socials, només 34.116 treballadors gaudeixen de les principals mesures per conciliar vida familiar i laboral previstes en la llei aprovada el 1999. D'aquests, el 96,5% són dones i el 3,5% homes. La mesura més sol·licitada és la reducció de la jornada per a la cura dels nens menors de sis anys, que comporta una disminució proporcional del sou: s'hi van acollir 19.609 persones durant el 2003 (18.940 dones i 660 homes). A continuació, destaca l'excedència per tenir cura dels fills (14.381 persones, de les quals 502 són homes). L'excedència per a l'atenció de familiars –una de les novetats introduïda a la llei– només va ser sol·licitada per 126 persones (d'aquestes, 111 eren dones). Però aquest tipus d'excedències suposa deixar de percebre el sou.

La legislació laboral hauria d'adoptar un paper més actiu i crear noves formes de conciliació de treball i família, per tal que els homes puguin compartir amb les dones més responsabilitats en la cura dels fills i de les persones dependents. Per exemple, amb fórmules com ara un permís de paternitat d'ús exclusiu i obligatori per al pare, que permetria reforçar un augment del compromís dels homes en la vida de la família. Aquest *caràcter obligatori de la baixa paternal* seria molt important perquè obligaria a l'empresari a respectar els terminis. A més, un empresari no faria diferències a l'hora de contractar un home o una dona si sabés que el seu treballador home també pot sol·licitar un permís per paternitat. Cal, doncs, crear incentius per tal de reforçar la responsabilitat social del món de l'empresa en l'àmbit del suport a les famílies, que encara és molt incipient. Per exemple, regular els beneficis fiscals per a aquelles empreses que comptin amb guarderies o que estableixin iniciatives per conciliar horaris, hores de lliure assignació, llocs de feina compartits o flexibilitat a l'hora de fer les vacances. I, en el cas dels treballadors autònoms, establir deduccions de l'IRPF per als usuaris d'aquest tipus de guarderies. D'altra banda, també hi ha molts milers de famílies que necessiten més temps per a la seva gent gran, i això sembla que encara no es contempla en les relacions laborals.

La tercera estratègia és la utilització de guarderies privades i la contractació d'empleades de la llar

L'anterior govern del Partit Popular va introduir durant el 2003 una paga de 100 euros mensuals per cada fill de mare treballadora menor de 3 anys mitjançant una modificació sobre la renda de les persones físiques (IRPF). Aquesta aportació es concedeix, com a pagament directe o en forma de desgravació. Deixant de banda que l'import econòmic de la mesura és clarament insuficient i no soluciona gran cosa, cal que es destinin les subvencions a les famílies independentment de la seva composició, i no només a les mares treballadores. És a dir, aquesta iniciativa és discriminatòria per a alguns col·lectius, com ara les mestresses de casa o les mares que estan cercant feina o estan a l'atur. Sembla ser, però, que l'actual govern del PSOE pretén estendre progressivament l'ajuda a aquests col·lectius.

En contraposició, cal destacar la iniciativa de l'anterior govern català de CiU amb concessió d'ajudes directes a les famílies, que per primera vegada van ser universals i, per tant, no depenien del nivell d'ingressos de la unitat familiar. Les famílies rebien 500 euros anuals per cada fill menor de tres anys, inclosos els immigrants regularitzats, i les famílies nombroses amb fills menors de sis anys rebien un total de 600 euros per cada nen. Aquesta subvenció s'afegia a la paga del govern central de 100 euros mensuals per cada fill de mare treballadora menor de tres anys. Tanmateix, aquest govern va establir per als seus funcionaris una subvenció perquè poguessin treballar a jornada reduïda durant el primer any de vida d'un fill sense reducció del seu salari. Cal recordar però que quan s'introdueix una millora d'aquestes característiques no ha de ser en benefici només d'aquells que treballen en el sector públic. Efectivament, això no fa sinó eixamplar les diferències en els privilegis i les condicions laborals entre els empleats públics i els del sector privat.

D'altra banda, el nou govern català d'esquerres ha introduït un canvi significatiu en les ajudes a les famílies monoparentals, que pretén reconèixer la situació d'especial vulnerabilitat que tenen les famílies on els nens depenen d'un sol progenitor –generalment dona– tant a l'ho-

ra de cuidar-los com en el vessant econòmic. Des de l'any passat, la retribució econòmica per al nens de llars monoparentals és la mateixa que la que es dona als fills de famílies nombroses. Fins ara, els nens de menys de 3 anys i amb un sol progenitor rebien 525 euros anuals. Actualment, aquesta ajuda és de 625 euros i es prolongarà fins que els nens compleixin els 6 anys, exactament igual com passa amb els fills de les famílies nombroses. Per a les altres famílies, amb menys de tres fills i amb dos progenitors, les ajudes són de 550 euros fins als 3 anys.

El CES, en el *Segundo Informe sobre la situación de las mujeres en la realidad sociolaboral española* (2004), assenyala que la creixent incorporació laboral femenina ha provocat una major demanda de mesures de conciliació de la vida familiar i laboral però que la resposta dels poders públics es caracteritza per una dispersió d'iniciatives entre les diverses administracions, així com

La quarta estratègia es refereix a la redefinició dels rols familiars

pel fet que les reformes legals s'han dirigit fonamentalment a l'àmbit de la legislació laboral, s'han centrat pràcticament només en permisos i excedències, i no s'ha donat solució a les carències existents en les polítiques d'infraestructura i els serveis de suport a les persones dependents. L'enfocament donat a les polítiques de conciliació ha mostrat a la pràctica les seves limitacions.

Cada vegada és més palesa la necessitat d'enfortir la xarxa actual de serveis i infraestructures de suport per a la cura dels nens i de les persones dependents. ¿On són els centres de dia? ¿Les residències temporals? ¿L'atenció domiciliària? ¿Els serveis socials de proximitat? ¿On són, doncs, les ajudes necessàries?

UN LLARG CAMÍ PER FER, ENCARA

Tot i els progressos en la legislació laboral, el repartiment desigual del treball domèstic i de les responsabilitats familiars continua essent un obstacle important per a la integració social i laboral de la dona. Cap dona no hauria de ser obligada a escollir entre la seva carrera professional i els seus fills. Haurien de ser dos drets compatibles i que es poguessin exercir sempre. Dit d'altra manera, les polítiques de suport a les famílies haurien de facilitar que les persones amb responsabilitats familiars les puguin exercir en les millors condicions possibles, sense cap mena de penalització econòmica, social o professional. Encara som molt lluny d'aquest objectiu. Si comparem les mesures adoptades per les institucions públiques –tant les de tipus econòmic (com els subsidis i les desgravacions fiscals) com els serveis externs (guarderies pels nens o residències per a la gent gran), amb les que existeixen en altres països europeus, aquestes resulten insuficients per resoldre els problemes estructurals de conciliació entre la vida familiar i la vida laboral.

Cal, de més a més, una política de suport a les famílies que s'adapti a la diversificació creixent de les formes de convivència familiar i als canvis en l'estructura social: una política basada en l'autonomia de les persones i de les generacions, i en la igualtat entre dones i homes. En aquest sentit, les polítiques de suport han de preveure necessàriament la diversitat familiar, tenir una perspectiva de gènere, i atendre de manera preferent les necessitats dels infants i de les persones

dependents. Per tant, quan parlem de polítiques familiars, parlem de l'eradicació de la violència familiar, de bones pràctiques per a la conciliació de la vida laboral, personal i familiar; de repartiment de les tasques familiars; de serveis a les famílies, de prestacions i de mesures de suport. Cal estendre la consciència que una política d'aquest tipus és un *dret* que tenim, i no una mera utopia.

NOTA

Les entrevistes esmentades van ser dutes a terme al llarg del 2002 dins del marc del projecte de recerca internacional sobre política familiar «Improving Policy Responses to Socio-Economic Challenges: Changing Family Structures, Policy and Practice» (IPROSEC), finançat per la Comissió Europea—Programa Marc 5.

BIBLIOGRAFIA

ALMEDA, E. i BADIA, M. (2004) *Les famílies monoparentals a Catalunya: perfils, necessitats i percepcions*, Barcelona: Departament de Benestar i Família, Generalitat de Catalunya.

BADIA, M. (2003a) «Difficulties ahead for Spanish families», *Cross-national Research Papers*, 6(6), 60-66.

BADIA, M. (2003b) «Combining employment and family life in Spain», *Cross-national Research Papers*, 6(4), 14-19.

CARRASCO, C., MAYORDOMO, M., ALABART, A. i MONTAGUT, T. (1997) *Mujeres, Trabajos y Políticas: una aproximación al caso español*, Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Instituto de la Mujer.

CONSEJO ECONÓMICO Y SOCIAL (CES) (2003), *Segundo Informe sobre la situación de las mujeres en la realidad sociolaboral española*.

EUROSTAT (2001) *European Social Statistics: demography*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

FLAQUER, LL. (2003) «¿Per què és tan difícil avui tenir responsabilitats familiars?», *IDEES*, 20, 213-33.

GALLEGO, R., GOMÀ, R. i SUBIRATS, J. (eds) (2003) *Estado de Bienestar y Comunidades Autónomas. La descentralización de las políticas sociales en España*, Madrid: Tecnos i Pompeu Fabra.

GÓMEZ, S. i MARTÍ, C. (2004) «La incorporación de la mujer al mercado laboral: implicaciones personales, familiares y profesionales, y medidas estructurales de conciliación trabajo-familia», *Documento de Investigación*, n. 557, IESE Business School, Universidad de Navarra.

LÓPEZ, M.T. (ed.) (2004) *La familia en España: dos décadas de cambio*, Informe Anual 2003, Fundación Acción Familiar.

SINTES, E. (2004) *Condicions de vida i hàbits de les dones de la província de Barcelona*, Barcelona: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

PARELLA, S. (2000) «Las políticas familiares», a J. ADELANTADO (ed.), *Cambios en el Estado de Bienestar: políticas sociales y desigualdades en España*, Barcelona: Icaria, Antrazyt Economía, pp.415-42.

Mònica Badia és doctora en Ciències Polítiques i Socials pel King's College de la Universitat de Cambridge.